

*Охріменко Світлана Станіславівна,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з
проблем експертно-криміналістичного забезпечення навчально-
наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ПРОЦЕСУАЛЬНА САМОСТІЙНІСТЬ СЛІДЧОГО З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Сьогодні в Україні відбуваються складні реформаційні процеси, поряд з якими питання процесуального статусу слідчого набуває особливого значення. Найважливішою складовою існування правової держави є забезпечення прав та свобод людини. Слідчий як представник влади повинен забезпечувати захист прав на досудовому слідстві. Разом із тим, процесуальна самостійність і незалежність самих слідчих, не зазначена у главі 2 КПК України, як один з ґрунтовних принципів кримінального процесуального права. Проблема забезпечення процесуальної самостійності слідчого і його незалежності в останні роки постійно обговорюється як вченими, так і практичними працівниками.

Положення ст. 94 КПК України свідчать, що слідчий оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

На наш погляд, процесуальна незалежність слідчого є основоположним принципом кримінального судочинства, що слугує захистом слідчого від стороннього впливу і характеризує організаційну сторону діяльності слідчого та безпосередньо впливає на забезпечення його процесуальної самостійності.

Процесуальна самостійність слідчого гарантує законність й обґрунтованість процесуальних рішень, оскільки дає можливість у межах встановлених законом повноважень самостійно формулювати висновки. Ніхто краще слідчого, який особисто заглиблюється в суть досліджуваних ним обставин, не може оцінити докази в їх сукупності та прийняти найбільш оптимальні, правильні й раціональні рішення щодо кожного аспекту розслідування.

Для слідчого бути незалежним означає фактичну можливість виявляти свою процесуальну самостійність. Обмеження процесуальної незалежності слідчого неминуче призводить (або загрожує призвести) до обмеження його самостійності. Наприклад, слідчий у складі органу Національної поліції певною мірою залежить від керівника цього органу щодо розгляду господарських, службових та соціально-побутових питань, так і позитивне чи негативне їх вирішення певним чином позначається на діяльності слідчого. Адміністративна ж підлеглість слідчих призводить до того, що відомчі інтереси впливають на їх діяльність і якщо не перешкоджають, то укладають реалізацію законних повноважень.

Усунення процесуальної залежності слідчого від свого керівника повинно стати одним із напрямів реформи кримінального процесу, однак згідно з положеннями КПК України (2012 р.) слідчий став повністю залежним ще й від

прокурора, який реалізує на сьогоднішній день функцію процесуального керівництва всім процесом досудового розслідування.

Згідно частини 4 ст. 40 КПК слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою визначену законом відповідальність. Разом із тим, у частині п'ятій цієї ж статті зазначено, що слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. З цього випливає лише відносна самостійність слідчого, він зобов'язаний виконувати доручення та вказівки одночасно як прокурора, так й керівника органу досудового розслідування. Окрім того, за невиконання вказівок прокурора встановлена кримінальна відповідальність слідчого, що може вказувати на обмеження його самостійності та незалежності у кримінальному провадженні.

Аналізуючи повноваження слідчого, прокурора і суду, в аспекті їх співвідношення з процесуальним статусом, можемо стверджувати, що самостійність слідчого у процесуальній діяльності є більше декларативною, оскільки він фактично не приймає самостійно жодного процесуального рішення. Таке звуження повноважень слідчого та обмеження його самостійності та незалежності у прийнятті процесуальних рішень призводить до значного затягування досудового розслідування, оскільки для того, щоб вчинити більшість процесуальних дій, він повинен отримати дозвіл або повідомити про вчинення відповідної дії. До того ж, слідчому прямо заборонено оскаржувати до суду деякі рішення прокурора (ст. 40 КПК України), а також звертатися до суду з клопотанням, яке не погоджено прокурором.

На нашу думку, процесуальний статус слідчого це, насамперед, права у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, а також обов'язки, які йому необхідно здійснювати, щоб не порушувати прав і свобод громадян при проведенні слідчих (розшукових) дій. Проте на сучасному етапі розвитку слідчої діяльності можна констатувати, що в правах слідчий суттєво обмежений. Він знаходиться під постійним контролем прокурора, керівника органу досудового розслідування, начальника органу поліції тощо.

Основний прояв процесуальної самостійності слідчого має місце у наданих йому законом процесуальних повноваженнях. Самостійні процесуальні повноваження слідчого, передбачені КПК України, є так би мовити «мірилом» процесуальної самостійності слідчого у кримінальному провадженні. Від обсягу наданих слідчому процесуальних повноважень залежать стан та межі його процесуальної самостійності. Аналізуючи положення ст. 40 КПК, слід зазначити, що процесуальні повноваження слідчого значно звужені у порівнянні з повноваженнями, які передбачала ст. 114 КПК України (1960 р.). Ч. 2 ст. 40 КПК України визначає перелік повноважень слідчого, але варто зауважити, що він не є вичерпним, оскільки в п. 9 вказано, що слідчий здійснює й інші повноваження, передбачені КПК України. Насамперед значно звужені повноваження слідчого щодо прийняття рішень щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Безумовно, таке становище суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого і шкодить ефективному розслідуванню,

особливо щодо самостійного визначення напрямів розслідування, порядку і послідовності проведення процесуальних дій. Головними проблемами кримінально-процесуального забезпечення досудового слідства слід вважати часткову відсутність незалежності слідчого, виконання ним невластивих йому функцій, хоча відомчими нормативними документами МВС України задекларовано заборону залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що найбільш прийнятними елементами процесуального статусу слідчого будуть саме можливості приймати процесуальні рішення, відстоювати (захищати) свою процесуальну самостійність засобами, передбаченими КПК, пред'являти законні вимоги, що є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, службовими особами тощо.

Також до змісту процесуальної самостійності слідчого слід зараховувати і здатність даного суб'єкта правозастосування проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручати їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати. Крім того, новий КПК України передбачає можливість застосування сучасних технологій (проведення певних дій в режимі відеоконференції), які здатні забезпечити оперативність та ефективність проведення розслідування (ст. 232 КПК).

Отже, сукупність елементів процесуальної самостійності слідчого являє собою визначену законом здатність слідчого самостійно приймати рішення та вчиняти процесуальні дії під час розслідування кримінальних правопорушень. Проте, на наш погляд, урегулювання всіх питань процесуальної самостійності слідчого не може бути вирішене лише нормами КПК. Тут необхідний окремий закон, що буде давати відповіді на ті болючі питання, що накопичувалися роками упродовж щоденної кропіткої діяльності слідчих у процесі досудового розслідування. Адже чим міцніше процесуальна самостійність слідчого, тим вище відповідальність слідчого за якість і законність досудового розслідування.